

under) –, óhatatlanul a freudi elvétés közhelye jut eszembe, amikor az embereket népnek, az ördögöket pokolnak, a szamarakat pedig baklövésnek magyarázza. Igen, Nagy Levente *Patriarchája* a baklövés király(ság)a.

Jó lenne, ha e fontos sorozat további kötetei, különösen az új fordítások olyan igényes fordítói, szerkesztői stb. műhelymunka nyomán kerülnének az olvasó kezébe, amely feledhetővé teszi a Filmer-kiadás baklövéseit.

MADARÁSZ ALADÁR

Lábjegyzet helyett

Dr. John William Polidori: A vámpír Ford. Benedek Szabolcs. Dekameron Könyvkiadó, Budapest, 2003. 95 old., 1450 Ft

John William Polidori doktort, *A vámpír (The Vampyre)* című szöveg szerzőjét Lord Byron orvosaként említi a szakirodalom. Népszerű irodalomtörténeti adalék – szenzácójellege miatt olykor akár a bulvárlapok témájává is válik – az a kis történet, amely szerint Lord Byron, Percy Bysshe Shelley, Mary Shelley (aki akkor még csak Mary Godwin, s egyébként a híres irodalmár és egyben gótikus regényíró, William Godwin lánya), Claire Clairmont (Byron Allegra nevű lányának édesanyja, Byron akkori szeretője) és a fent nevezett Polidori doktor 1816 júniusában, Svájcban, kísértethistóriák olvasásával és írásával multatta az időt: laudandum-kortyolgatás és szabad szerelem gyakorlata közben folytatták e tevékenységüket.

Byronék és Shelleyék története a filmművészetet is megihlette,¹ szépirodalmi alkotások ugyancsak utalnak rá. Federico Andaházi-Kasnya egyik regénye, *A harmadik nővér (Las Píadasos)*,² fikció és dokumentum érdekes egyvelegére épül, s a nyitva hagyott kérdések játéka valósul meg benne, bizonytalanságban tartva az olvasót, vajon mi is történt valójában, s mi nem; olyan esztétika rajzolódik ki a műből, amely az egész irodalmat – főként a romantikus alkotókat – az „ördög cimborájává” teszi.³

Ha kíváncsiak vagyunk azokra a művekre, amelyek ilyen körülmények közt íródtak, hamar rálelhetünk Polidori szövegére – amely nem éppen ekkor keletkezett ugyan, ám sok köze van ezen alkalomhoz.⁴ Nem nehéz tehát hozzáférni a szöveghez, Benedek Szabolcs pedig végre le is fordította.

Az 1816. júniusi, a Genfi-tó partján, Lord Byron bérelte Villa Diodati-ban zajló svájci napok terméke még két másik szöveg is. Elsőként természetesen Mary Shelley azóta híressé vált *Frankenstein* című regénye említendő, másodsorban pedig Byron talán kevésbé ismert töredéke, a *Fragment of a Novel*, melyet szerzője az

1 ■ Így az angol filmvilág „fenegyerekét”, Ken Russellt (a *Gothic – Gótika, avagy a Szellem éjszakája* – c. 1986-os film rendezőjét), aki például a Liszt-életrajzot parodizáló és újrairó művéről ismeretes, valamint arról, hogy más „botrányos” alkotások mellett *Ördögök* című filmje (amely nem a Dosztojevszkij-regény adaptációja) Richelieu bíboros rémuralmát, a legsötétebb inkvizíciók korát mutatja be a maga betegesen egzaltált s az eretneküldözés mámorában úszó főhőseivel.
2 ■ Federico Andaházi-Kasnya: *A harmadik nővér*. Ford. Dobos Éva. Magvető, Bp., 2000.
3 ■ Bővebben lásd Arany Zsuzsanna: *Rémregények reneszánsza (Federico Andaházi-Kasnya: A harmadik nővér)*. *Holmi*, 2001. március, 397–401. old.

4 ■ Lényegében ezen svájci esték termékének tekinthető Polidori szövege, hiszen az ekkor született Byron-szöveg, a *Fragment of a Novel* ihlette. Polidori ekkor az *Ernestus Brechtold or the Modern Oedipus* című szövegen dolgozott, s csak később – egyik barátjának hatására – készítette el a *The Vampyre*-t. A hagyomány azonban az említett alkalomhoz köti a *The Vampyre* megírását.

5 ■ Az OSZK-ban két olyan kiadást is találtam, amelyek Byron neve alatt Polidori szövegét közlik, s amelyek közül az egyik már német nyelvre átültetett változat. A *New Monthly Magazine* névtelen közlése után ugyanis sorra születtek a Byron nevével kiadott *The Vampyre*-variációk. Minderről bővebben lásd Arany Zsuzsa: *Vámpírtörténet az irodalomban*, In: *Az elbeszélés módzatai. Narratíva és identitás*. Szerk. Józán Ildikó, Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály. Osiris, Bp., 2003. 71–90. old.

6 ■ Ennek kritikai kiadását többek közt Polidori monográfusa, D. L. Macdonald szerkesztette: *The Vampyre and Ernestus Brechtold, or The Modern Oedipus: Collected Fictions of John William Polidori*. Ed., intr. by D. L. Macdonald and Kathleen Scherf. University of Toronto Press, Toronto, 1994.

7 ■ Éppen Lamb tollából származik az 1816-os *Glenarvon*, melynek főhőse Clarence de Ruthven, Lord Glenarvon, akinek nevét épp Polidori veszi kölcsön a *The Vampyre*-ben. Lamb-et szintén Byron alakja ihlette meg hőse megformálásakor. Egyébként erre az utószó szerzője is kitér.

1816. június 17-i dátummal látott el. Az irodalomtörténetben közismert, hogy annak idején, 1819-ben, amikor Polidori szövegét a *New Monthly Magazine* leközölte, Byronnak tulajdonították, s amikor kiderült, hogy a szerző Polidori, plágiummal vádolták meg.⁵ Talán ezért fordulhat elő, hogy a kritikai kiadások a Polidori-szöveget a Byron-féle töredékekkel együtt közlik. Ha e témában komoly kiadványt kívánunk készíteni, ha a fordítást a megfelelő szövegkörnyezetben akarjuk elhelyezni – s ezen nem pusztán az izgalmasnak tetsző keletkezéstörténet elmesélését értem, utószó gyanánt –, akkor bizony kihagyhatatlan a Byron-féle töredék. Byron Augustus Darvell nevű hőse ugyanis rokona lehet Polidori Lord Ruthvenjének. Nem pusztán arról van szó, hogy Lord Ruthvent (akinek neve egyébként az újabb verzióban⁶ már Lord Strongmore) a fiatal doktor Lord Byronról mintázta – akire ráadásul több okból is halálisan féltékeny volt Polidori –, illetve Lady Mercer Lady Caroline Lamb⁷ (szintén Byron egyik szeretője) karikatúrája kíván lenni, hanem arról is, hogy a két szöveg együttes ismeretében láthatja az olvasó is, jogos-e avagy sem a plágium vádja. Ha egy kiadás nem pusztán a vámpírhistóriák ígerte izgalmakat igyekszik kiváltani, erről a kérdésről legalább az utószóban illik szólnia.

Nem helyes bestsellerré silányítani a művet, amely nem kanonizált ugyan, de mindenképpen a világirodalom történetének egyik figyelemre méltó szövege. Nem művészi megformáltsága miatt, hanem mert ez az első vámpírhistória a szépirodalomban – mint arra az utószó szerzője is kitért, a vámpírmítosz gyökereit a folklórban is kereshetjük –, s ez érdekessé teszi az irodalomtörténet számára. A kritikai kiadások léte, a műnek az angol irodalomtörténetben betöltött szerepe is alátámasztja ezt. Az utószó szerzője, Regényi Huba említi a Byron-töredéket, de mindössze egy-két mondatnyi kitérőt szentel neki: „Hogy Byron töredékét használta fel ehhez [ti. Polidori], ma már kevésbé lényeges.” (69. old.) Polidori rövid hozzászólása – amelyre Regényi Huba is hivatkozik – arról, mennyiben plagizálta Byront, szintén szerepel az egyik kritikai ki-

adásban.⁸ Ezt is érdemes lett volna közölni. Sőt még azt az előszót sem kellett volna kifelejteni, amely a Byron neve alatt kiadott *The Vampyre*-t vezette be (feltehetően a szerkesztő, Alaric Watts vagy épp Byron egyik monográfusa, John Mitford munkája), s a vámpírtörténetekről szólva említi a magyar Arnold Pál esetét is.⁹

Miután Mary Shelley *Frankensteinje*, amely már megjelent magyar nyelven, szintén ebbe a kontextusba tartozik, érdemes lett volna e szöveggel együtt szerepeltetni mind a Byron-törédket, mind Polidori szövegét, ha igényesebb kiadás lebeg a szemünk előtt – s miért ne gondolkozhatnánk igényes kiadásban? Polidori eredetileg az *Ernestus Brechtold, or the Modern Oedipus* című művet írta meg – e címnek és a Mary Shelley-féle mű címének érdekes egybeesésére szellemesen hívja fel a figyelmet az utószó szerzője –, ezt egészítette ki a nevezetes alkalomkor. Ezt a szöveget is illetet volna megjelentetni egy kötetben a *The Vampyre*-rel.¹⁰ Persze ha a kiadó sorozatban gondolkodik, s például John William Polidori *Összes műveit* kívánja kiadni (melyekből mindössze néhány ismeretes, ezeket az utószó szerzője sorra is veszi), kifogásaim tárgyaltalanok; csak éppen semmi nem utal arra, hogy várhatnánk a folytatást.

E kis füzetbe *A „vampír” és árnyéka*¹¹ című utószón kívül – mely félig mese, félig történelmi háttérinformáció – még egy szöveg, a *Mozi után* került Steven Nicholas Moses tollából, kinek neve akár a tipográfiáért felelős Mózes István Miklós angol variánsa is lehetne. Ennek azonban az irodalmi kontextushoz semmi köze, annál több a vámpírfilmek keltette olcsó izgalmak szövegbeli leképezéséhez, vagy talán parodizálásához.¹² A kiadvány külalakjáról már nem is szövegekkel, inkább megtekintését javaslom az érdeklődőknek. Ha a kiadvány célja a paródia, talán nem ezzel a szöveggel kellett volna kísérletezni. Fiktív nevekkkel, fiktív fordításokkal és művekkel szintén megfelelő hatást lehet elérni – már amennyiben az olcsó izgalmakra vágyó nagyközönség kielégítésére vagyunk.

Vegyük tüzetesebben is szemügyre a kötetet! Miután az utószó nem hivatkozik a kritikai kiadásokra, kérdés, vajon milyen szöveg alapján dolgo-

zott a fordító. Feltételezhető, hogy Benedek Szabolcs és Regényi Huba, ha forgatta a kritikai kiadásokat, valamiféle egyezsége jutott (a kiadóval is) a szöveg megválasztásában. A kötet azonban nem ezekre a forrásokra hivatkozik, hanem az első folyóiratbeli közlésre, a *The New Monthly Magazine* 1819. áprilisi számára. Jőmagam nehezen hiszem el, hogy a fordító és a szerkesztők előkeresték volna a közel kétszáz esztendő periodikát. Külföldi tanulmányút, kutatómunka keretében lett volna erre lehetőség – én annak idején e folyóiratnak egyáltalán nem akad(hat)tam nyomára –, márpedig ilyen mélységű elő- és utómunkálatokra nem enged következtetni a kiadványnak sem külső, sem belső megjelenése, tartalma. Honnan hát a forrás? – kérdezhetnénk naivan. A kötet készítői csakis a világhálóról juthattak hozzá a szöveghez. Hogy ez az út – nevezetesen az internetes forrásokon alapuló könyvkiadás útja – mennyiben járható, s mennyiben etikus, arról vitát lehetne nyitni. Feltételezésemet alátámasztja az is, hogy az utószó szakirodalom-jegyzéke¹³ olyan internetes oldalakat is megnevez, amelyeken keresztül nem nehéz hozzájutni Polidori alkotásához. A keletkezéstörténet filológiai adatait is – népszerűsítő formában ugyan, de – gyakorlatilag tálcán kínálják a weboldalak, sőt elkalauzolnak Byron törédkéhez is.

Az utószó második fejezetére semmi szükség nincs (és a történet szereplőinek teljes életrajzát sem szükséges ismertetni), ez ugyanis inkább emlékezteti az olvasót egy érettségi tételre, mintsem egy Polidorival, Byronnal, Shelleyvel foglalkozó komoly utószóra. Regényi Huba a napóleoni háborúk koráról kezd regélni, majd az ipari forradalomról (ami legfeljebb annyiban lehet érdekes, hogy Byron szót emelt az angol parlamentben a munkások sorsának jobbításáért). A romantika meghatározása is tankönyv ízű: „A romantikusok így elvetik a korábban piedesztálra emelt klasszicista stílust és a felvilágosodás eszméit, az értelem helyett a tapasztalás irracionális jellegét hangsúlyozzák, valamint a szenvedély és a természetfeletti szerepét” – olvashatjuk (49. old.). Vajon a kiadó pusztán szó-

rakoztató irodalommal kívánta-e olvasóit meglepni – akkor pedig a Polidori-szöveg nem a legmegfelelőbb választás –, vagy az angol irodalomtörténet egy szeletét a hazai olvasókkal megismertetni? Ha az előbbi az igaz, akkor felesleges Kuczka Pétert, Szerb Antal megnevezni, vagy egyikét Shelley-versnek utánanézni, s mindezt végjegyzetben feltüntetni. De ha komolyabb kiadásra gondolt, akkor ilyen mondatokra és hasonlókra nincs szükség.

Lássuk a fordítást. Illett volna legalább lábjegyzetben közölni, hogy Polidori szövegéből néhány mondat már megjelent magyar nyelven, méghozzá az említett Federico Andaházi-Kasnya regényében, intertextusként. Mindjárt a kezdő mondatot említhetem, mely – mint azt látni fogjuk – szövegűbnek nevezhető a Dobos Ildikó-féle – nyilván nem az angol eredetiből átültetett – fordításban. „Azon a télen, a londoni tél frivolitásai közepette, a számos összejövetelen, melyekre a divat kötelez ebben az időszakban, egy lord bukkant fel, akire inkább különcsége, mintsem származása hívta fel a figyelmet...”¹⁴ Benedek Szabolcs ekként fordította a mondatot: „Tél volt. London ilyenkor megszokott életét élte: bálók, színházi előadások, fogadások és estélyek követték egymást – hosszú ideig különösebb izgalomra okot adó esemény nélkül. Aztán a társalgók és szalonok színpompás forgatagában egyszer csak fölbukkant egy férfi – egy nemesember –, aki hamarosan szóbeszéd tárgya lett, legfőképpen azért, mert bár igen sok estélyen megjelent és bevetette magát a társalgás léha sűrűjébe, az embereknek az a benyomása támadt róla, hogy a látszat ellenére csupán kívülállóként figyelte őket.” (5. old.) Az angol eredeti pedig így hangzik: „It happened that in the midst of the dissipations attendant upon a London winter, there appeared at the various parties of the leaders of the ton a nobleman, more remarkable for his singularities, than his rank.”¹⁵ Benedek Szabolcs inkább az egyszerűsítésre, az érthetőségre törekedett: olykor elvett, vagy épp hozzá tett, a szélesebb közönség érdeklődését, igényeit – vagy épp igénytelenségét – tartotta

szem előtt. Jelen esetben – miután Dobos Ildikó variációja¹⁶ sokkal talá-
lóbb – nem ártott volna a már meg-
lévő mondathoz fordulni. Benedek
Szabolcs fordításából elmaradnak
Polidori hosszas körmondatai – ame-
lyek nem feltétlenül szerencsésebb
megoldások a magyar mondatoknál
–, helyette több mondattal körülíró,
leegyszerűsítő szerkezetek jelennek
meg. Itt-ott akár pongyolának is ne-
vezhető a fordítás; ilyen és ehhez ha-
sonló mondatokkal találkozunk a
magyar változatban: „Aubrey egy
időre átvette az izgalmukat, utána az
jutott eszébe: az is lehet, hogy nem
mondanak igazat. Talán ezek a gaz-
fickók elszedték a lord ruháit és érté-
keit, majd a holttestet valahol a kese-
lyúk martalékaul hagyták.” (31. old.)
(„For a time his mind was bewil-
dered in conjectures, but he at last
returned, convinced that they had
buried the corpse for the sake of the
clothes.”¹⁷) A leegyszerűsítésre újabb
példa: „Aubrey elhatározta, hogy el-
hagyja azt az országot, ahol annyi

szörnyűség érte. Szmirnába utazott,
ott arra várt, hogy behajózhasson Ot-
ranto vagy Nápoly felé. Míg sikerült
alkalmas járművet szereznie, Lord
Ruthven hagyatékának rendezgetésé-
vel töltötte az időt.” (32. old.)
(„Weary of a country in which he
had met with such terrible misfor-
tunes, and in which all apparently
conspired to heighten that supersti-
tious melancholy that had seized
upon his mind, he resolved to leave
it, and soon arrived at Smyrna.
While waiting for a vessel to convey
him to Otranto, or to Naples, he oc-
cupied himself in arranging those ef-
fects he had with him belonging to
Lord Ruthven.”¹⁸) Az egész művön
mondatról mondatra végig lehetne
tekinteni, ha e megoldás nem hason-
lítana inkább a kétnyelvű klassziku-
sok egy újabb darabjára, mintsem a
Polidori kritikai kiadást hiányoló s a
megszületettet bíráló hozzászólásra.

A fordító talán azt kívánta bebizo-
nyítani, hogy egy korabeli ponyva –
mert a Polidori-szöveg végeredmény-

ben ponyva, különösen 1819-ben
számított annak, hiszen mára már
„rarakódott” bizonyos „patina” – át-
ültethető egy másik korba, kultúrába
úgy, hogy ponyva is maradjon: azaz
mai bestseller legyen belőle, olcsó
vámptörténet, ne pedig olyan kultu-
rális csemege, érdekesség, amelyet a
brit kultúra többé-kevésbé számon
tart. Természetesen nem kívánom a
fordítói szabadságot támadni, a jelen
fordítás azonban egyrészt túl szaba-
don kezeli a szöveget, és a változtatás
nem válik javára.

A kezdeményezés, a Polidori-szö-
veg átültetése magyarra, pozitív gesz-
tusnak számít. De muszáj-e ponyva-
ként megjelentetni ennél többet ér-
deklő szövegeket? Muszáj-e gyakor-
latilag korrektúra nélkül kiadott,
weboldalakra hivatkozó, illetve egy-
két nagyon általános kötetet biblio-
gráfiaként feltüntető kiadványokat
készíteni? Muszáj-e koncepció nélkü-
li kötetet kiadni, s csak a piaci szem-
pontokat szem előtt tartani?

ARANY ZSUZSANNA

8 ■ Vö. John Polidori: Note on the Vampyre. In: *The Vampyre and Other Tales of the Macabre*. Oxford World's Classics, edited with an introduction and notes by Robert Morrison and Chris Baldick. Oxford University Press, Oxford, New York, 1997. 244–245. old. (A kötetet a továbbiakban a Polidori/Oxford elnevezéssel idézem.)

9 ■ Bővebben a magyar vonatkozásokról és az Introduction problémáiról lásd a *Narratíva és identitás* című kötetben szereplő írásomat.

10 ■ Nem pusztán megjegyzetelt szövegeket tartalmazó, hanem – ellentétben magyar változatokkal – a kontextus kívánalmainak is megfelelő kritikai kiadások (amelyek egyébként fellelhetők magyarországi közönyvtárakban is) a hivatkozott D. L. Macdonald és Kathleen Scherf szerkesztette kötet, valamint a már idézett Polidori/Oxford.

11 ■ Már az utószó címe is nonszensz, hiszen a vámpírnak – a hiedelmek szerint – nincs árnyéka. A cím tehát vagy szándékos paradoxon, vagy az „árnyék” a „háttértörté-

net” szerencsétlenül megválasztott szinonimája kíván lenni.

12 ■ A *Mozi után* című szöveg ugyanis leginkább a rémtörténetek egyszerűbb paródiájaként fogható fel: egy ifjú hölgy egyes szám első személyű elbeszélése már-már justine-i viszontagságairól, lázálmairól, melyeket Coppola vámpírfilmjének megtekintése váltott ki belőle. Az olcsó fordulatok, a klisék olyannyira áthatják a szöveget, hogy az egész történet – szándékai szerint bármennyire „vérfagyasztó” is – nevetségessé válik.

13 ■ Ha már Regényi Huba Kuczka Péter nevét említi, megnézhetne volna a Frankenstein-utószón kívül a *Határvidék* című kötetet is (*Határvidék. A science-fictiontól a barokkbaig*. Hét Krajcár, Bp., 1998), melyben Kuczka kissé kritikusabban foglalkozik a svájci eseményekkel, mint az ő szövege.

14 ■ Andaházi-Kasnya: *A harmadik nővér*, 180. old.

15 ■ Polidori/Oxford, 3. old.

16 ■ Hadd idézzem Dobos Ildikó megoldá-

sát a szöveg végszavaként funkcionáló utolsó mondatra. Dobos a spanyol fordítást vehette alapul, e kettős fordítás után viszont a szöveg még mindig közelebb áll az eredetihez, mint Benedek Szabolcs megoldása. „Lord Ruthven eltűnt, s szerencsétlen társnőjének vére egy vámpír szomját enyhítette” – olvashatjuk az Andaházi-regényben intertextusként szereplő zárszakokat. Benedek Szabolcs e mondatot ekképp oldotta meg: „Lord Ruthvennek nyoma veszett, Aubrey húga pedig áldozatává vált egy vérszomjas vámpírnak.” (45. old.) Az angol eredeti verzió pedig a következőképp hangzik: „Lord Ruthven had disappeared, and Aubrey's sister had glutted the thirst of a VAMPYRE!” (Polidori/Oxford, 23. old.) Hozzá kell tennem, hogy a kissé hatásvadász zárást Dobos Ildikónak nem sikerült ugyan megoldania, azonban ezúttal is frapánssabb variánst ad, mint Benedek Szabolcs. 17 ■ Polidori/Oxford, 16. old.

18 ■ John Polidori: Note on the Vampyre. In: Polidori/Oxford. 16. old.